

FÜZULİ RAYONU ŞƏRAİTİNDƏ BƏZİ YERLİ ÜZÜM SORTLARININ XƏSTƏLİKLƏRƏ QARŞI DAVAMLILIĞININ ÖYRƏNİLMƏSİ

V.S.SƏLİMOV, H.M.ŞİXLİ, İ.Q.MƏCİDLİ.

Üzümçülüyn inkişaf etməsi və intensivləşdirilməsinə də üzümlüklərin xəstəlik və zərərvericilərdən qorunması xüsusi diqqət tələb edir. Çünki üzümçülük təsərrüfatları hər il göbələk xəstəliklərindən xeyli ziyan çəkir. M.M. Əfəndiyev qeyd edir ki, 1963-cü ildə Azərbaycan ərazisində mildiu xəstəliyinin geniş yayılması nəticəsində məhsulun 90%-ə qədər itkiyə məruz qalmışdır. Bunun nəticəsi idi ki, 1962-ci ildə respublikada 113,6 min ton üzüm yığılmışdırsa, 1963-cü ildə cəmi 11,2 min ton tədarük edilmişdir. (1) Üzümçülüklərin digər bir təhlükəli xəstəliyi Boz çürümə E.M. Storojenkonun məlumatına görə epifitotiya şəraitində salxımda gilələrin 30-40%-ni zədələyir və hətta məhsuldarlığın 60-70% aşağı düşməsinə səbəb olur. (8)

Qeyd edək ki, kənd təsərrüfatının bütün sahələrində olduğu kimi üzümçülükdə də, bitki və məhsulun xəstəlik və zərərvericilərdən qorunması məqsədi ilə kimyəvi zəhərlərdən-pestisidlərdən geniş istifadə olunmasına baxmayaraq yenə də xəstəlik, zərərvericilərdən və alaq otlarının təsirindən hər il yetişdirilən məhsulun 20-30%-i və daha çox hissəsi (52%) itkiyə məruz qalır (4,5).

Kimyəvi mübarizə üsulunu intensiv metod hesab etmək olmaz. Geniş sahələri əhatə edən üzümlükləri pestisidlərlə təmin etmək çoxlu vəsait və dərman preparatları tələb edir. Digər tərəfdən kimyəvi zəhərlərin geniş miqyaslı tətbiqi havanın, su hövzələrinin, torpağın və qida məhsullarının təhlükəli şəkildə çirklənməsinə, fauna-flora və başqa canlıların zəhərlənməsinə, məhv olunmasına səbəb olur. Pestisidlərin geniş tətbiqinin ən dəhşətli cəhəti isə insanlarda xroniki zəhərlənmə nəticəsində müxtəlif xəstəliklər yaranmasıdır.

Ona görə də üzümlüklərin xəstəlik və zərərvericilərdən qorunmasının mütləq istiqaməti müxtəlif seleksiya üsulları vasitəsilə davamlı sort və formaların yaradılması, aşkar edilməsi, seçilməsi, müəyyənləşdirilməsi işlərinə yönəldilməli, əldə olunmuş davamlı nümunələr üzümçülük sahələrində geniş tətbiq olunmalıdır. Bir sıra alimlər hesab edirlər ki, tarixi təkamül prosesində uzun müddət insanların müdaxiləsi olmadan yerli şəraitdə yetişən aborigen üzüm sortları əksər davamlılıq genlərini saxladıklarından həmin yerli şəraitə yaxşı uyğunlaşmaqla yanaşı, biotik amillərə davamlılıqları ilə səciyyələnilir. Ona görə də yerli üzüm sortlarının genafondu indiyə qədər tam öyrənilməyən bölgələrimizdə aborigen sortların aşkar edilməsi, öyrənilməsi, yüksək məhsuldar və keyfiyyətli olmasının müəyyənləşdirilməsi və təsərrüfatlarda geniş becərilməsi üzümçülükdə məhsuldarlığın yüksəldilməsi və ətraf mühitin ekoloji tarazlığının qorunub saxlanması baxımından vacib tədqiqatlardan sayılır və aktualı ilə səciyyələnilir.

Qeyd edək ki, Füzuli rayonu şəraitində üzüm sortlarının yayılması öyrənilmədiyi kimi onların xəstəlik və

zərərvericiləri də öyrənilməmişdir. Məhz tədqiqat işində qarşıya qoyulan vəzifələrdən biri də göstərilən ərazidə yerli üzüm sortlarının təbii şəraitdə xəstəliklərinin öyrənilməsidir.

Tədqiqat illərində Füzuli rayonu şəraitində becərilən və tədqiq olunan üzüm sortlarının əsas göbələk xəstəliklərinə qarşı (mildiu, oidium, boz çürümə) təbii yoxsallıq sahəsində immunoloji qiymətləndirilməsi aparılmış və alınmış elmi nəticələr cədvəldə əks etdirilmişdir.

Üzüm sortlarının təbii fonda mildiu və oidiumla yoluxmasının immunoloji qiymətləndirilməsi İ.N. Naydenovanın, boz çürümə ilə yoluxmasının immunoloji qiymətləndirilməsi isə L.Supostatın üsulları ilə aparılmışdır (6). Metodikaya görə təbii fonda immun - 0 balla, yüksək davamlı - 1 balla, davamlı 2-2,5 balla, tolerant (dözümlü) 3-3,5 balla, davamsız 4-4,5 balla, çox davamsız isə 5 balla qiymətləndirilir.

Azərbaycanda üzümün ən təhlükəli və geniş yayılmış xəstəliklərindən biri mildiudur. Xəstəliyi el arasında yalançı unlu şəh, siyalə və gəzəngi də adlandırılır. Mildiu ilə tənəyin bütün yaşıl orqanları yoluxur. Yarpaqları isə bütün vegetasiya dövrü ərzində yoluxa bilərlər (2,3,7).

Cədvəl

Üzüm sortlarının əsas göbələk xəstəlikləri ilə təbii fonda yoluxmasının immunoloji qiymətləndirilməsi, balla

Sortlar	Mildiu		Oidium		Boz çürümə
	yarpaqda	salxımda	yarpaqda	salxımda	gilədə
Alıxanlı bəy üzümü	3	2	2	2,5	2
Alıxanlı qaragöz	3	2,5	2,5	2	3
Alıxanlı qara üzümü	2	2	2	2,5	2
Alıxanlı keçiməməsi	3,5	2	2	2,5	2
Arayətli qara üzümü	2,5	2	2,5	2	2,5
Əhmədbəyli ağ şirəyisi	3	2,5	3	5	2,5
Əhmədbəyli qızıl üzümü	3,5	3,5	3	2	3
Gözlə üzüm	2	2	2	2,5	2,5
Füzuli keçiməməsi	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Füzuli qara keçiməməsi	3	3	3	2,5	3,5
Bayanşirə (nəzarət)	4	3,5	3,5	3	4
Təbrizi (nəzarət)	4	4	4,5	4,5	4

Cədvələ nəzər saldıqda məlum olur ki, tədqiq olunan üzüm sortları arasında yarpaqlarda mildiu xəstəliyinin inkişafına görə 2 sort (Alıxanlı qara üzümü, Gözlə üzümü, Füzuli keçiməməsi) davamlı (2-2,5 bal), 7 sort (Alıxanlı bəy üzümü, Alıxanlı qaragöz, Arayətli qara üzümü, Əhmədbəyli qızıl üzümü, Əhmədbəyli ağ şirəyisi, Füzuli qara keçiməməsi, Alıxanlı keçiməməsi) - tolerant (3-3,5 bal), 2 sort isə nəzarət Təbrizi və Bayanşirə davamsız (4-4,5 bal) olmuşdur.

Salxımda isə mildiu xəstəliyinin inkişafına görə 8 sort (Alixanlı bəy üzümü, Alixanlı keçiməməsi Alixanlı qaragöz, Alixanlı qara üzümü, Arayatlı qara üzümü, Əhmədbəyli ağ şireyisi, Füzuli keçiməməsi, Gözəl üzüm) davamlı (2-2,5 bal), 3 sort (Əhmədbəyli qızıl üzümü, Füzuli qara keçiməməsi, Bayanşirə) tolerant (3-3,5 bal), 1 sort isə (Təbrizi) davamsız (4-4,5 bal) olmuşdur.

Respublikamızda və eləcə də digər üzümçülük bölgələrində üzümün geniş yayılan və təhlükəli xəstəliklərindən biri də oidiumdur. El arasında bu xəstəliyə sibrə, unlu şəh, tozanaq və külləmə də deyilir (2,3,7).

Tədqiq olunan üzüm sortlarının yarpaqlarının oidium xəstəliyi ilə sirayətlənməsinin nəticəsindən aydın olur ki, 7 sort-Alixanlı bəy üzümü, Alixanlı keçiməməsi, Alixanlı qaragöz, Alixanlı qara üzümü, Füzuli keçiməməsi, Gözəl üzüm davamlı (2-2,5 bal) olmuşdur.

Cədvələ nəzər saldıqda görünür ki, salxımlarında oidium xəstəliyinin inkişafına görə isə Əhmədbəyli ağ şireyisi çoxdavamsız (5 bal Təbrizi davamsız (4-4,5 bal), Bayanşirə tolerant (3-3,5 bal) olmuş digər tədqiq olunan sortlar isə davamlılıq nümayiş etdirmişdirlər.

Boz çürümə üzümün təhlükəli xəstəliklərindən biri

olub, tıngləri, çubuqları, yarpaqları, gövdələri, qönçələri, daha çox isə gilələri zədələyir.

Füzuli rayonu şəraitində tədqiq olunan üzüm sortlarının boz çürümə xəstəliyi ilə sirayətlənməsinin immunoloji qiymətləndirilməsi nəticələrindən görünür ki, 2 sort Bayanşirə və Təbrizi davamsız (4-4,5 bal), 3 sort Alixanlı qaragöz, Əhmədbəyli qızıl üzümü, Füzuli qara keçiməməsi tolerant (3-3,5 bal) olmuş, digər sortlarda isə davamlılıq müşahidə edilmişdir.

Tədqiq olunan üzüm sortlarının göbələk xəstəliklərinə qarşı davamlılıqları müəyyən olunarkən aborijen üzüm sortlarının rayonlaşdırılmış sortlardan daha davamlı olduqları müəyyən edilmişdir. Bu isə aborijen üzüm sortlarının yerli şəraitə yaxşı uyğunlaşmaları və həmin şəraitin biotik və abiotik amillərinə qarşı davamlılıqları və s. ilə əlaqədardır.

Həmin üzüm sortlarının təsərrüfatlarda geniş sahələrdə becərilməsi zamanı ətraf mühitin ekoloji təmizliyinin qorunub saxlanması ilə yanaşı, əhalinin və emal sənayesini yüksək keyfiyyətli üzüm məhsulu ilə təminatına və nəhayət fermer təsərrüfatlarında yüksək mənfəət əldə edilməsinə geniş imkanlar yaranacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

- 1.Əfəndiyev M.M. Üzümçülük. Bakı: Azərnəşr, 1972, 178 s. 2. İbrahimov H.R., İsgəndərov Ç.A., Əliyev B.V. Üzüm xəstəlikləri. Bakı: Azərnəşr 1989, 132s. 3.İsmayılov M.M. Üzəmdə mildiu və oidium xəstəliyinin inkişaf proqnozu haqqında // Azərbaycan Aqrar Elmi, 1999, №5-6, s. 84-85 4.Şıxlı H.M., Məcidli İ.Q. Üzümçülükdə xəstəlik və zərərvericilərə qarşı kompleks mübarizə sisteminin hazırlanması / Azərbaycan. genetiklər və seleksiyaçılar cəmiyyətinin VI qurultayının nəticələri. Bakı, 1994. s.230 5.Şıxlı H.M. Məcidli İ.Q. Pestisidlər kənd təsərrüfatında // Elm və Həyat 1999, № 12, s.7-8 6.Новые методы фитопатологических и иммунологических исследований в виноградарстве. Кишинев: Штиинца, 1985, 138 с. 7.Принц Я.И.Вредители и болезни виноградной лозы. М., 1962, 248 с. 8.Стороженко Е.М. Химический метод борьбы с серой гнилью винограда // Виноделие и виноградарство СССР, 1962, №3, с. 38-39.

ÜZÜMÜN XƏSTƏLİKLƏRİ VƏ ONLARA QARŞI MÜBARİZƏ

S.F.CABBAROV, kənd təsərrüfatı elmləri namizədi.

N.M. İMANOV, biologiya elmləri namizədi.

Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Bitki Mühafizə İnstitutu

Üzüm bitkisi Azərbaycanda hələ bizim eradan əvvəl çox qədim zamanlardan mövcud olmuşdur. Buna sübut ölkə ərazisində aparılan saysız-hesabsız arxeoloji qazıntılar zamanı rast gəlinən əşyalar, bitki qalıqları və s. min illər boyu Azərbaycan torpağında üzümün əkilib-becərildiyi faktını göstərir.

Üzüm tənəyi kənd təsərrüfatında əkilib-becərilən qiymətli bitkilərdən hesab olunur. Üzümçülük daima yüksək qayğı tələb edən ən çətin sahələrdən biridir. Xüsusilə üzümün xəstəlik və zərərvericilərlə yoluxması hər il xeyli məhsul itkisinə səbəb olur. Bu bitkiyə zərər vuran başlıca xəstəliklərdən mildiu və oidium isə Respublikamızın torpaq iqlim şəraitinin əlverişli mühitində üzüm bitkisinə xeyli ziyan vurur. Bu baxımdan üzüm tənəyinin qorxulu xəstəliyi sayılan mildiu və oidiuma qarşı yeni müasir preparatlar tətbiq etməklə mübarizə tədbirlərinin təkmilləşdirilmiş formada işlənməsi, xəstəliklə-

rin meydana çıxma vaxtlarının dəqiqləşdirilməsində müxtəlif üsullardan istifadə edilməsi, xəstəliklərin inkişaf dinamikası və s. suallar öyrənilmişdir.

Mildiu xəstəliyi (Plasmopora Vitikola göbələyi) yağmurlu keçən illərdə daha şiddətli inkişaf edərək üzüm bağlarında kütləvi məhsul itkisinə səbəb olur. Xəstəliyi törədən göbələk əsasən bitkinin yarpaqlarını, zoğunu, çiçək topasını daha tez yoluxdurur. Göbələk oospor halında bitki qalıqlarında, yerə tökülmüş yarpaqlarda, tənəyin üzərindəki qurumuş qabıq və çatlar altında qışlayır. Yaz vaxtı əlverişli temperatura və nəmlikdə oospor cücərərək zoospor halına keçir. Zoosporlar isə yoluxmada başlıca rol oynayır. Xəstəliyin geniş yayıldığı üzüm bağlarında vaxtında mübarizə aparılmazsa məhsul itkisi baş verir.

Üzüm bitkisinin digər qorxulu xəstəliyi oidium (Uninula Nekator) Respublikamızda üzüm bağlarında